

В. В. Прядко

доктор економічних наук,
професор кафедри фінансів, ректор,
Буковинський державний фінансово-економічний
університет, Чернівці, Україна
v.pryadko2015@gmail.com

УДК 336.143

Н. Я. Сокровольська

кандидат економічних наук,
доцент кафедри фінансів,
Буковинський державний
фінансово-економічний університет,
Чернівці, Україна
sokrovol'ska@gmail.com

ГНОСЕОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ФУНКЦІОНУВАННЯ БЮДЖЕТНОГО МЕХАНІЗМУ

Анотація. У статті представлено сформований авторами науково-методичний підхід до розуміння процесу функціонування бюджетного механізму в умовах динамічного розвитку економічних систем. Визначено основні критерії та підсистеми бюджетного механізму. Запропоновано розрахунок показника гнучкості бюджетного механізму, який дасть змогу оцінювати нові властивості бюджетного механізму і бюджетної системи загалом.

Ключові слова: бюджет; бюджетний механізм; гнучкість бюджетного механізму; економічна система; управлінські рішення.

Volodymyr Pryadko

D.Sc. (Economics), Professor, Rector, Bukovyna State Finance and Economics University, Chernivtsi, Ukraine
1 Shtern Str., Chernivtsi, 58000, Ukraine

Nataliya Sokrovol'ska

PhD (Economics), Associate Professor, Bukovyna State Finance and Economics University, Chernivtsi, Ukraine
1 Shtern Str., Chernivtsi, 58000, Ukraine

GNOSEOLOGICAL ASPECTS OF THE BUDGETARY MECHANISM

Abstract. Introduction. Nowadays, active development of the economic systems with the aggravation of risk factors, forces to search efficient process to manage the economy and its subsystems. In particular, in unpredictable conditions, budget can be a part of leveling crises and security risks in the economy; simultaneously, problems with the accumulation and execution of the budget can serve as risk factors for the whole economic system. There is a need for systematic monitoring of the budget mechanism functioning as a link that converts management decisions in actual budget performance indicators. In such circumstances, the issue of the budgetary flexibility mechanism evaluation in the dynamic development of economic systems takes particular significance.

Purpose. To develop the scientific and methodical approach to the «budget mechanism» concept and the key aspects of its operation in the changing environment of the economic systems.

Methods. General scientific methods were used for the theoretical aspects of the budgetary mechanism origin and functioning determination, the methodological framework formation for the budgetary flexibility mechanism assessment was worked out.

Results. In the course of scientific studies understanding of the mechanism of multi budget has been formed the as an economic category, as well as an attempt to outline a new scientific approach to the study of the mechanism of budgetary positions system management. The research proved the need to assess the budgetary flexibility mechanism, in order to build an effective system of management in order to meet challenges of rapidly changing economic environment.

Conclusion. The theoretical basis of the budget mechanism functioning and conceptual foundations of the budgetary flexibility mechanism assessing, proposed by the authors, consists in the ratio of time of operation and budgetary mechanism configuration to the certain features of the system where it should be used. This study constitutes a solid theoretical and methodological foundation for the further construction of indicative monitoring and evaluation of the budgetary mechanism functioning.

Keywords: budget; budgetary mechanism; budgetary flexibility mechanism; economic system; management decisions.

JEL Classification: H69, H70, H72, P43

В. В. Прядко

доктор економічних наук, професор кафедри фінансів, ректор,
Буковинський державний фінансово-економічний університет, Чернівці, Україна

Н. Я. Сокровольська

кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів,
Буковинський державний фінансово-економічний університет, Чернівці, Україна

ГНОСЕОЛОГІЧЕСЬКІ АСПЕКТИ ФУНКЦІОНУВАННЯ БЮДЖЕТНОГО МЕХАНІЗМУ

Анотація. В статті представлено сформований авторами науково-методичний підхід до розуміння процесу функціонування бюджетного механізму в умовах динамічного розвитку економічних систем. Визначено основні критерії та підсистеми бюджетного механізму. Предложено розрахунок показателя гнучкості бюджетного механізму, який дозволить оцінювати нові властивості бюджетного механізму і бюджетної системи в цілому.

Ключевые слова: бюджет; бюджетный механизм; гибкость бюджетного механизма; экономическая система; управленческие решения.

Постановка проблеми. Економічні процеси сьогодення характеризуються високою динамічністю із численною кількістю факторів ризику, що значно ускладнює процес прогнозування. Особливу увагу варто приділяти фінансовій сфері, а саме бюджетному процесу і здатності бюд-

жетної системи держави ефективно функціонувати. У кризових ситуаціях та у випадках економічних викликів і загроз бюджет є ключовим джерелом підтримання стабільності в економічних процесах. Водночас, саме криза ліквідності бюджету може стати причиною кризових

процесів. Відтак актуальності набуває питання побудови та забезпечення функціонування бюджетного механізму на принципах ефективності, динамічності й гнучкості. Від розуміння економічної природи процесів, які протікають у бюджетній системі, залежить процес управління ними. Саме тому дослідження гносеологічних аспектів функціонування бюджетного механізму як динамічної підсистеми реалізації управлінських рішень у бюджетному процесі є своєчасним та актуальним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання, пов'язані з виявленням економічної природи та основних шляхів ефективного функціонування бюджетного механізму, постійно перебувають у колі наукових інтересів вітчизняних учених О. Д. Василика [1], І. Я. Чугунова [2], Ю. В. Пасічник [3], В. М. Федосова [4], Л. Ю. Наумова [5], а також зарубіжних учених, серед яких Ш. Бланкарт (Blankart, 2000) [6], Дж. Б'юкенен (Buchanan, 1999) [7], Дж. Стігліц (Stiglitz, 2010) [8], Н. В. Гаретовський (Garetovskiy, 2002) [9] та інші. Жодним чином не применшуючи результати їх напрацювань, варто відзначити, що проблема трактування поняття «бюджетний механізм» залишається відкритою. Відсутність єдиної концепції щодо передумов забезпечення функціонування бюджетного механізму та необхідність оцінки його впливу на динамічну економічну систему зумовлюють актуальність нашого дослідження.

Метою статті є формування науково-методичного підходу до визначення сутності поняття «бюджетний механізм» та виявлення ключових аспектів його функціонування в мінливих умовах розвитку економічних систем.

Основні результати дослідження. Система державних фінансів сьогодні перебуває у вкрай важкому стані. Значні обсяги дефіциту бюджетів усіх рівнів, системна неврегульованість справляння доходів та нецільове використання (з точки зору стратегічного економічного розвитку) державних видатків призводять до поглиблення кризових процесів.

Водночас, ситуацію, що склалася, потрібно розглядати більш широко та комплексно. Докладний аналіз функціонування всіх ланок бюджетної системи і намагання зрозуміти першоджерело проблем схилило нас до думки про недосконалість бюджетного механізму на всіх рівнях та ланках бюджетної системи.

Бюджетний механізм – це комплекс злагоджених дій, покликаних перетворювати відносини між суб'єктами бюджетного процесу (і не тільки) у фінансові ресурси. За ефективного функціонування цього механізму вся система державних фінансів працюватиме якісно. Якщо ж у країні виникає криза бюджету¹ або якийсь інший ризик у бюджетній системі, то це є свідченням того, що в певний момент часу на одній із ділянок або на певному етапі діяльності бюджетного механізму відбувся збій, і сам механізм або його окремих елемент почав діяти неефективно.

Тож з'ясування економічного підґрунтя та змісту бюджетного механізму є нагальною темою для досліджень. Відсутність однозначного трактування змісту бюджетного механізму пояснюється його багатогранною економічною природою та складно структурованою системою функціонування. Залежно від рівня, на якому він діє, та від підсистем бюджетної системи, які він обслуговує, змінюється і структура бюджетного механізму. Незмінними залишаються принципи його функціонування та основні алгоритми.

Перш ніж розглядати понятійну природу та економічний зміст бюджетного механізму, необхідно зрозуміти семантику поняття «механізм».

За визначенням Дж. Стігліца (Stiglitz, 2010), поняття «механізм» характеризує можливість руху, отримання

ефекту шляхом реалізації сукупності станів і процесів, із яких складається будь-яке явище, або завдяки функціонуванню системи, що визначає порядок якого-небудь виду діяльності чи процесу [8].

У цілому під механізмом слід розуміти цілісну систему взаємопов'язаних елементів, що призначені для перетворення ресурсів одного або декількох елементів шляхом прийняття відповідного управлінського рішення із використанням при цьому наявного інструментарію. Механізм – явний та неявний спосіб агрегації інформації або дій економічних суб'єктів, що призводять до певного результату.

Варто погодитись із тим, що механізм являє собою організовану або впорядковану систему взаємодії економічних явищ (елементів) на основі сукупності інституційних налаштувань, які забезпечують досягнення поставлених цілей функціонування і розвитку системи у цілому [9].

Зрозуміло, що для ефективного функціонування механізму в будь-якому контексті на різних рівнях необхідним є визначення ряду елементів, які фактично й характеризують механізм та надають йому ідентифікаційної особливості. Зокрема йдеться про такі елементи:

- суб'єкт (той, хто керує) – рухома сила, яка ціленаправлено запускає діяльність відповідного механізму та його елементів, якщо такі присутні;
- цілі – запрограмовані бажані результати діяльності відповідного механізму;
- форма – необхідне організаційне оформлення методологічного забезпечення функціонування механізму;
- методи, інструментарій, способи і технології процесів досягнення цілей;
- засоби – сукупність видів та джерел, ресурсів, що використовуються задля досягнення цілей;
- об'єкт, територія, регіон, держава, економічні явища і процеси.

Вивчення механізму економічних процесів та явищ крізь призму його елементів дає змогу визначити оптимальну систему управління цим механізмом.

За своєю природою механізми поділяються на два типи: сталі (автономні) та динамічні. Цю характерну обставину слід урахувати у процесі його впровадження і забезпечення подальшого функціонування. Залежно від типу механізму використовуються різні інструменти та методи управління, але при цьому не завжди можна спрогнозувати точний результат.

У своїх дослідженнях Г. В. Фінашина цілком слушно відзначає, що механізм є багатозмістовною категорією, а відтак про нього варто говорити з позиції процесу, який він організовує, або з позиції сукупності елементів, що його формують [12]. Цей підхід відображено на рис. 1.

На наш погляд, поняття бюджетного механізму влучно детерміноване російським ученим Гаретовським Н. В., який охарактеризував його «як сукупність конкретних форм бюджетних відносин, специфічних методів мобілізації та використання бюджетних коштів. Він є реальним втіленням бюджетної політики й відображає конкретну націленість бюджетних відносин на розв'язання економічних і соціальних завдань кожного етапу розвитку країни» [9]. Науковець Цимбаленко Я. В. визначив бюджетний механізм як сукупність засобів, що використовує держава з метою організації бюджетних відносин та забезпечення належних умов соціально-економічного розвитку [13].

Отже, бюджетний механізм у дослідженнях науковців розглядається, з одного боку, як елемент економічного управління, а з другого – як відповідним чином налагоджена система реалізації управлінських рішень у процесі функціонування бюджетної системи. Бажаним результатом сформованого бюджетного механізму є виконання планових показників за доходами та видатками. Проте в умовах браку інформації конструкція бюджетного механізму повинна бути такою, щоб генерувати необхідну інформацію й на цій основі використовувати відповідний інструментарій дії.

Вибудовуючи нову архітектуру бюджетного механізму та окреслюючи його місце в бюджетній системі держави,

¹ Під кризою бюджету слід розуміти такий стан бюджетної системи, за якої органи державної влади не здатні ефективно реалізувати бюджетну політику і забезпечувати системне виконання бюджету протягом тривалого періоду. Виявити настання кризи бюджету можна шляхом зіставлення протягом більш як трьох останніх періодів темпів зростання дефіциту бюджету, його видатків та темпів росту ВВП країни.

Рис. 1. Дуалізм підходів до трактування категорії «механізм» із позиції елементів та систем управління
Джерело: [12]

необхідно брати до уваги одну надзвичайно важливу обставину – усі процеси в економіці відбуваються циклічно. Ігноруючи невідворотність циклічних коливань, неможливо вчасно запобігти кризовим явищам у бюджетній сфері. Тож очевидно, що бюджетний механізм за своїм характером повинен бути динамічним.

Однак складність адекватного реагування на зміни в економіці полягає в тому, що органи управління фінансовою системою, а відтак і бюджетною сферою (рис. 2), не володіють повною інформацією щодо процесів, які відбуваються, й організують роботу бюджетного механізму не на релевантній інформації, а на власних передбаченнях.

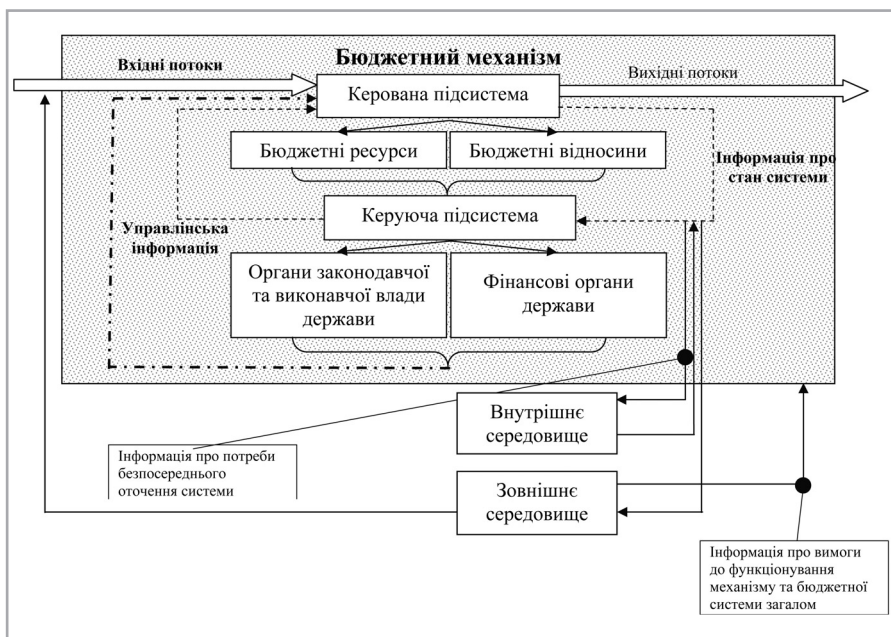

Рис. 2. Процес взаємодії підсистем та елементів бюджетного механізму
Джерело: Сформовано авторами на основі власних досліджень

Ключовою властивістю, яка має бути притаманною бюджетному механізму в сучасних реаліях, є гнучкість. Під гнучкістю бюджетного механізму (Flexibility Budgetary Mechanism – F_{bm}) слід розуміти його здатність швидко перелаштовуватися в разі зміни вектору розвитку фінансової системи на вимогу часу та реаліям. F_{bm} ми пропонуємо розраховувати за нижченаведеною формулою:

$$F_{bm} = \frac{t_{pj}}{t_{pj} + t_{ij}} \left(1 - \frac{1}{n}\right),$$

де F_{bm} – гнучкість бюджетного механізму;

t_{pj} – час функціонування бюджетного механізму для досягнення j -ї цілі або результату;

t_{ij} – час, необхідний на перелаштування бюджетного механізму задля досягнення i -ї цілі або результату;

$(1-1/n)$ – ваговий коефіцієнт, який враховує ефект масштабу та кількість орієнтовних цілей (n), досягнення яких має забезпечити бюджетний механізм.

Зауважимо, що функціонування фінансової системи може бути спрямовано на реалізацію декількох цілей, досягнення яких забезпечується одним і тим самим механізмом, але за допомогою різних інструментів, важелів та методів. Для впровадження нових цілей і завдань у ході операційного циклу держава повинна мати можливість швидко переформатувати бюджетний механізм під нові орієнтири.

Сучасний бюджетний механізм не здатен забезпечити функціонування складного бюджетного процесу і працювати за принципом гнучкості ні на державному, ні на місцевому рівні. Зазвичай коригування (не кажучи вже про радикальну перебудову) бюджетного механізму відбувається досить довго, переважно через надмірну тривалість

проходження політичного та юридичного врегулювання на різних щаблях. Як наслідок, бюджетний механізм не в змозі своєчасно реагувати на динамічні зміни в економічній системі, що знижує ефективність її функціонування.

Висновки. Держава створює і вибудовує бюджетний механізм з усіма його елементами, підсистемами та інструментарієм із метою реалізації бюджетної політики. Значущість і вплив бюджетного механізму на розвиток економіки, вирішення соціально важливих питань та виконання інших державних функцій в умовах мінливого і динамічного середовища має велике значення.

Окрім того, за фактичної відсутності довго- та середньострокового бюджетного планування, передбаченого чинним бюджетним законодавством, упровадження ефективного бюджетного механізму дозво-

ляє протягом певного (перехідного) періоду забезпечити реалізацію задекларованої бюджетної політики країни.

Водночас, подальшого дослідження потребують особливості функціонування бюджетного механізму в умовах наростання динамізму та ризикогенності розвитку економічних систем, а також формування індикативної системи моніторингу бюджетного механізму з метою підвищення ефективності управління ним.

Література

1. Василик О. Д. Бюджетна система України / О. Д. Василик, К. В. Павлюк. – К. : Центр навчальної літератури, 2004. – 544 с.
2. Чугунов І. Я. Інституційна архітектура бюджетної системи / І. Я. Чугунов // *Фінанси України*. – 2008. – № 11. – С. 3–10.
3. Пасічник Ю. В. Бюджетна система України та зарубіжних країн / Ю. В. Пасічник. – К. : Знання-Прес, 2002. – 495 с.
4. Федосов В. М. Бюджетний менеджмент : підручник ; за заг. ред. В. М. Федосова. – К. : КНЕУ, 2004. – 832 с.
5. Наумова Л. Ю. Бюджетний механізм фінансової стабілізації економіки / Л. Ю. Наумова // *Фінанси України*. – 2003. – № 4. – С. 19–28.
6. Бланкарт Ш. Державні фінанси в умовах демократії: вступ до фінансової науки : підручник / Шарль Бланкарт ; за наук. ред. та перед. В. М. Федосова ; пер. з нім. С. І. Терещенко, О. О. Терещенка. – К. : Либідь, 2000. – 653 с.
7. Б'юкенен Дж. М. Суспільні фінанси і суспільний вибір: два протилежних бачення держави / М. Дж. Б'юкенен, Р. А. Масгрейв ; пер. з англ. А. Іщенко. – К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2004. – 175 с.
8. Stiglitz Report Reforming the International Monetary and Financial Systems in the Wake of the Global Crisis : пер. с англ. / Д. Стиглиц ; пер. Ю. М. Юмашев. – М. : Международные отношения, 2010. – 328 с.
9. Гаретовский Н. В. Финансы социалистического общества: учебн. пособие / Н. В. Гаретовский. – М. : Финансы и статистика, 1985. – 310 с.
10. Ефремова Т. Ф. Современный толковый словарь русского языка: в 3-х т. – М. : АСТ, Астрель, Харвест, 2006.
11. Сивкова С. В. Концептуальный подход к формированию механизма управления конкурентоспособностью санаторно-курортных организаций / С. В. Сивкова // *Проблемы современной экономики*. – 2006. – № 1. – С. 44–50.
12. Фінашина Г. В. Механізм сільськогосподарської кооперації: сутність, структура та особливості функціонування / Г. В. Фінашина // *Науково-теоретичний збірник Державного вищого навчального закладу «Житомирський національний агроекологічний університет»*. – 2011. – № 1(28). – Т. 2. – С. 170–179.
13. Цимбаленко Я. В. Шляхи реформування міжбюджетних відносин в Україні / Я. В. Цимбаленко // *Держава та регіони. Серія: Державне управління*. – 2010. – № 1. – С. 121–126.
14. Щегульская Л. И. Отлаженный механизм повышения эффективности бюджетных расходов в г. Нефтеюганске / Л. И. Щегульская // *Финансы*. – 2013. – № 3. – С. 19–21.

Стаття надійшла до редакції 22.10.2014

References

1. Vasylyk, O. D., & Pavliuk, C. V. (2004). *Budgetary system of Ukraine*. Kyiv: Centre textbooks (in Ukr.).
2. Chugunov, I. Y. (2008). Institutional architectonics of the budget system. *Finansy Ukrainy (Finance of Ukraine)*, 11, 3-10 (in Ukr.).
3. Pasichnyk, Yu. V. (2002). *Budget system of Ukraine and foreign countries*. Kyiv: Knowledge Press (in Ukr.).
4. Fedosov, V. N. (2004). *Budgetary Management*. Kyiv: KNEU (in Ukr.).
5. Naumov, L. Yu. (2003). Budget's financial mechanism to stabilize the economy. *Finansy Ukrainy (Finance of Ukraine)*, 4, 19-28 (in Ukr.).
6. Blankart, S. (2000). *Public finance in democracy: introduction to financial studies* (Trans. from German). Kyiv: Lybid (in Ukr.).
7. Buchanan, J. M., & Musgrave, R. A. (1999). *Public Finance and Public Choice: Two Contrasting Visions of the State*. Cambridge, Mass.: MIT Press.
8. Stiglitz, J. E. et al. (2010). *Reforming the International Monetary and Financial Systems in the Wake of the Global Crisis (The Stiglitz Report)*. New York: The New Press.
9. Garetsky, N. V. et al. (1985). *Finances of socialist society*. Moscow: Finances and Statistics (in Russ.).
10. Ephraim, T. F. (2006). *Modern Dictionary of the Russian language*. Moscow: AST, Astrel, Harvest (in Russ.).
11. Sivkova, S. V. (2006). Conceptual approach to formation of the sanatorium organizations' competitiveness management mechanism. *Problemy sovremennoy ekonomiki (Problems of Modern Economy)*, 1, 44-50 (in Russ.).
12. Finashyna, G. V. (2011). The mechanism of agricultural cooperatives: the nature, structure and details. *Visnyk ZHNAEU (Herald of ZHNAEU)*, 1(28), 170-179 (in Ukr.).
13. Tsymbalenko, Ya. (2010). Reform of intergovernmental relations in Ukraine. *Derzhava ta rehiony (Countries and Regions)*, 1, 121-126 (in Ukr.).
14. Shchegul'skaya, L. I. (2013). Well-oiled mechanism of increasing the efficiency of budget spending in Nefteyugansk. *Finansy (The Finances)*, 3, 20-22 (in Russ.).

Received 22.10.2014

ЕКОНОМІЧНИЙ ЧАСОПИС-XXI

науковий
фаховий журнал

Видається з 1996 року
Виходить 12 разів на рік
(6 випусків, кожний – у двох частинах)

Світове господарство і міжнародні
економічні відносини
Економічна теорія
Економіка і управління національним
господарством
Гроші, фінанси і кредит
Регіональна економіка
Соціальна економіка і політика
Політичні інститути і процеси

Автори журналу:
провідні вчені
України та світу,
державні діячі,
міські голови,
лідери бізнесу

**АНАЛІТИКА ДЛЯ ЕЛІТИ:
ПЕРЕДПЛАТИ І ДОЛУЧАЙСЯ!**

**ЯК
передплатити?**

Через редакцію журналу
«Економічний часопис-XXI»:
(044) 235-98-28,
235-98-27
editor@osp.com.ua